

Maria Magdalena Kwiatkowska
Katarzyna Kwiatkowska
*Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie*

Cechy osobowości jako zmienne warunkujące motywy zostania rodzicami

Wprowadzenie

Czy struktura osobowości rodziców może sprzyjać planowaniu potomstwa? Które z cech sprzyjają rodzicielstwu, a które je utrudniają? W poszukiwaniu odpowiedzi na te pytania, w niniejszym artykule przeanalizowano związek cech osobowości modelu Wielkiej Piątki z negatywnymi i pozytywnymi motywami rodzicielskimi w grupie dorosłych kobiet i mężczyzn.

1. Przyszły rodzic w obliczu zmiany roli

Role rodzicielskie są przykładem podstawowych ról społecznych, będących kontynuacją ról związanych z płcią i małżeństwem. Wśród ról rodzicielskich możemy rozróżnić elementy wspólne dla ról obojga rodziców, jak i elementy charakterystyczne dla ról kobiecych i męskich (Ligeza, 2009). Rodzina, będąca podstawową jednostką społeczną, wpisuje się w nurt zmian społeczno-kulturowych, ekonomicznych, gospodarczych i cywilizacyjnych. „Stosunki między rodzicami stają się coraz bardziej równorzędne i demokratyczne, ojciec wspólnie z matką opiekują się dziećmi, poświęcają im dużo czasu. Matka staje się często współżywcielem, a nieraz i głową rodziny. Nie oznacza to wcale, że zanikają role specyficzne dla ojca i matki. Pełnią one w dalszym ciągu istotną funkcję, jednak ulegają modyfikacji dostosowanej do charakteru i osobowości rodziców” (Ligeza, 2009, s. 246). W tym kontekście należy zwrócić uwagę na sytuację młodych osób mających stać się w przyszłości rodzicami. Przed tymi młodymi, ale już dorosłymi ludźmi pojawia się szansa, która jest jednocześnie wyzwaniem i wymaga

odpowiedzialności oraz oswojenia się z nową rolą społeczną, którą będzie rodzicielstwo.

Czym dla młodych dorosłych jest rodzicielstwo? Czy jest szansą, obowiązkiem, darem od życia, a może wartością? Niezależnie od odpowiedzi na te pytania, jak pisze Ligęza (2009, s. 247) „w kształtowaniu się postaw macierzyńskich i ojcowskich ogromne znaczenie mają wzorce ról rodzicielskich w rodzinie generacyjnej (pochodzenia)”. Pokolenie osób w wieku między 18 a 30 rokiem życia wchodząc w dorosłość i samodzielność często dostrzega więcej zalet niż wad tego okresu. Młodzi dorośli dokonują często pierwszych, odpowiedzialnych wyborów mających wpływ na ich przyszłość: wyboru kierunku studiów, współmałżonka i wielu innych. Snują oni w myślach marzenia, kreślą bilanse zysków i strat związanych z tym lub innym wyborem. Na tym etapie konfrontują też system wartości nabyte w okresie dzieciństwa i dorastania, z rzeczywistością w której mają funkcjonować (por. Komorowska-Pudło, 2014). Podczas swojego wystąpienia wygłoszonego w Warszawie 26 października 2016 r. pt. „Sens i spełnienie w życiu – podejście analizy egzystencjalnej” Alfrieda Längle podkreślał, zwracając się głównie do młodych ludzi zgromadzonych na sali, że wszyscy starają się żyć z sensem. W odniesieniu do tego wykładu można stwierdzić, że wielu młodych wkraczających w dorosłość, próbując brać odpowiedzialność za własne działania i decyzje, decyduje się „przeżywać to co ma wartość, (...) przekształcać i zmieniać na lepsze to, co istnieje (...) (i) zmieniać siebie samego, (...) gdy nie zostaje nam nic innego, jak tylko wytrwać w obliczu okoliczności, których nie da się zmienić” (Längle, 2016, s. 30).

Nie możemy uogólniać i mówić o konkretnych wadach i zaletach posiadania potomstwa, które dostrzegają przyszli rodzice, ponieważ są one specyficzne dla każdej jednostki; zatem jedynie socjolodzy, psychologowie czy też demografowie mogą obserwować częstość bądź tendencje w sposobie odpowiadania danej grupy wyselekcjonowanej do danych badań. Przykładem mogą być analizy prowadzone w Ośrodku Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego (Duszczuk, Fihel, Kielkowska, Kordasiewicz i Radziwinowiczówna, 2014), na podstawie których możemy obserwować sposób opisu danych i analizowane w kontekście dietności czynniki, tj.: wartości, czynniki związane z ustrojem politycznym, czynniki ekonomiczne, podział prac domowych itp. Możemy potraktować tego typu badania jako

wskazówki dla badaczy do analiz obaw i szans, przed którymi staje młody dorosły.

„Dawniej uważano, że więź małżeńską umacniają dzieci, ale obecnie nawet rodzicielstwo nie utrwała związku między małżonkami. Rozwodzą się mimo posiadania potomstwa – i często dzieci stają się przedmiotem walki między rodzicami” (Póltawska, 2010, s. 14). Przed młodymi dorosłymi pojawia się konieczność pewnego rodzaju poświęcenia i wzięcia na siebie odpowiedzialności za nowe życie, które jako przyszli rodzice powinni stworzyć (mając pełną świadomość zalet i wad rodzicielstwa). Z chwilą podjęcia decyzji o małżeństwie motywy jednostkowe nie dotyczą tylko jednej osoby, ale diady małżeńskiej, tak samo z chwilą pojawienia się dzieci na świecie – motywy którymi kieruje się jednostka nie dotyczą tylko jej samej, ale całej rodziny. Jak więc zmiana własnej roli społecznej i przyszłe rodzicielstwo może się wiązać z motywacjami do zmiany? Jak struktura osobowości przyszłych rodziców jest związana z ich motywami rodzicielskimi?

2. Definicja i podłoże motywów rodzicielskich

W potocznym rozumieniu, motyw jest kojarzony z uświadomionym celem stanowiącym impuls do określonego działania, a w efekcie kształtowania pewnej postawy. Krzyżewski (2009a, 2009b) definiuje motyw jako „hipotetycznie przyjęty (sposób) dla wyjaśnienia ukierunkowania i dynamiki aktywności jednostki” obejmujący zarówno źródła wewnętrznej jak i zewnętrznej motywacji. Zatem, motywy mogą mieć charakter latentny – nie podlegają bezpośredniej obserwacji.

Przedmiotem niniejszych badań jest ogół motywów kierujących jednostkę do podjęcia decyzji o zostaniu rodzicem. Badania nad motywacjami i zachowaniami są domeną przede wszystkim psychologii motywacyjnej (Gasiul, 2007). Miller (1994, 1995, 2011) zaproponował schemat tworzenia się zachowań *Cechy-Pragnienia-Intencje-Zachowania* (*Traits-Desires-Intentions-Behavior*), ujęty w formie następujących po sobie czterech procesów 1) tworzenia się „cech motywacyjnych”, 2) aktywacji cech w celu utworzenia się pragnień, 3) przekształcenia pragnień w intencje, 4) podjęcia działania i przejścia od intencji do zachowań (Miller, 1994; Mynarska, Rytel, 2014). Schemat może być stosowany do wyjaśniania dowolnych aktywności jednostki – autor odniósł go do wyjaśnienia zachowań

prokreacyjnych. „Cechy motywacyjne” zostały więc ujęte jako „skłonność do pozytywnego i negatywnego reagowania na rozmaite aspekty (konsekwencje) rodzicielstwa” (Mynarska, Rytel, 2014, s. 524), co stało się podstawą do stworzenia narzędzia do pomiaru motywów rodzicielskich (Miller, 1995).

Model motywów rodzicielskich ma genetyczne podłoże, ponieważ, jak zauważa Buss (2001, s. 219): „w procesie doboru ukształtowały się mechanizmy psychiczne – rodzicielskie mechanizmy motywacyjne warunkujące przetrwanie (...) bezcennych wehikułów, transportujących geny danej jednostki do następnego pokolenia”. Rodzice ponoszą rozmaite koszty podczas opieki nad dziećmi (takie jak np. utrata życia lub własnych dóbr na rzecz dzieci), jednak w kontekście naturalnej potrzeby przetrwania, korzyści płynące z rodzicielstwa mają przewagę nad inwestowanym kapitałem (Buss, 2001). Inwestycje (czasu, pracy i energii) powodują, że bardziej zaangażowane w wychowanie dzieci są przeważnie kobiety, przez co ponoszą wyższe koszty aniżeli mężczyźni (tamże). Z perspektywy anatomicznej, związanej z budową ludzkiego ciała, trzeba zwrócić uwagę na to, że dziecko mężczyzny wzrasta poza nim, a dziecko kobiety wzrasta w niej (tj. w jej łonie), dlatego zaangażowanie rodzicielskie łączy się głównie z działaniami podejmowanymi przez matki na rzecz ich dzieci. Związek małżeński jest jednak świadomą decyzją zarówno mężczyzny, jak i kobiety, o dalszym wspólnym życiu. Zatem gdy matka jest w ciąży lub karmi dziecko piersią, zadaniem ojca jest ochrona rodziny – oboje rodzice są więc skupieni na rozwoju i wychowaniu dziecka, wbrew podejściu ewolucyjnemu skoncentrowanemu na zaspokajaniu głównie własnych jednostkowych potrzeb i popędów (tamże) bez dostrzegania potrzeb całego systemu rodzinnego.

Perspektywę poniesienia kosztów związanych z zostaniem rodzicem należy łączyć z indywidualnymi motywacjami do podejmowania zachowań prokreacyjnych. Motywy rodzicielskie należy traktować jako grupę wyodrębnioną z ogółu motywów, którymi kieruje się jednostka. Dzieląc motywy na wewnętrzne i zewnętrzne, można dostrzec dwojaki charakter motywacji, który różnicuje: 1) zlokalizowanie motywów w jednostce lub poza nią (w jej otoczeniu) oraz 2) źródło motywacji; pierwsze „mają swoje źródło w motywowanej aktywności”, drugie zaś „poza motywowaną aktywnością, np. w zewnętrznych wzmocnieniach” (Krzyżewski, 2009b, 2009c, 2009d). Ze względu na teoretyczne przesłanki można założyć wzajemne oddziaływania

między motywami i procesami motywacyjnymi a cechami osobowości, co jest istotne w badaniach mających na celu wyjaśnienie różnic między ludźmi w obszarze zachowań (Beauvare, 2009), także tych prokreacyjnych, oraz ich motywacji rodzicielskich.

3. Cechy osobowości a zachowania prokreacyjne

Podobnie do motywów rodzicielskich, cechy osobowości są uwarunkowane genetycznie oraz związane ze stopniowym rozwojem gatunku ludzkiego (McCrae, John, 1992; Power, Pluess, 2015), co uznano za podstawę do hipotetycznego połączenia obydwu konstruktów. Do tej pory nie zbadano bezpośrednio związku motywów rodzicielskich z cechami osobowości, jednak istnieją badania dotyczące zależności cech osobowości i faktu posiadania dzieci (Jokela, Alvergne, Pollet, Lummaa, 2011).

Ekstrawersja jest wiązana z większą liczbą potomstwa, zarówno u kobiet, jak i u mężczyzn (Jokela i in., 2011); wykazano także, iż osoby ekstrawertywne szybciej podejmują decyzję o małżeństwie i założeniu rodziny niż osoby introwertywne (Jokela, 2009) □ daje im to szansę na dłuższy okres na urodzenie oraz wychowanie dzieci. Z drugiej strony w literaturze można znaleźć wyniki badań (np. Eaves, Martin, Heath, Hewitt, Neale, 1990; Nettle, 2005), w których nie zaobserwowano związku ekstrawersji z większą liczbą potomstwa – należy jednak podchodzić do tych wyników z dużą ostrożnością ze względu na mało liczne grupy. Osoby z wysokim nasileniem ekstrawersji prowadzą aktywne życie seksualne (Hoyle, Fejfar, Miller, 2000; Miller i in., 2004; Schmitt, Shackelford, 2008), w związku z czym mogą częściej angażować się w nowe związki (Nettle, 2005) i nie ograniczać się wówczas do jednej relacji. Wynikiem spontanicznych relacji seksualnych jest większe prawdopodobieństwo posiadania nieplanowanych dzieci, które pojawiają się na świecie przed sformalizowaniem związku „świeżo upieczonych” rodziców (Schmitt, Shackelford, 2008).

Wbrew wstępnym przypuszczeniom (Jokela, 2009) neurotyczność nie warunkuje aktywności prokreacyjnej oraz powiększenia rodziny, a także czasu zawarcia związku małżeńskiego oraz narodzin pierwszego dziecka – przeciwnie, wysokie nasilenie tej cechy wiązane jest z mniejszą liczbą potomstwa (Jokela i in., 2011). Neurotyczne kobiety mają dłuższe odstępy między porodami, przez co okres opieki i wychowania dzieci jest wydłużony

(Jokela i in., 2011); mogą także potrzebować więcej czasu na decyzję zarówno o pierwszym, jak i kolejnym dziecku – tłumaczone jest to między innymi trudnościami małżeńskimi (Fisher, McNulty, 2008; Jockin, McGue, Lykken, 1996; Karney, Bradbury, 1997), a także poczuciem niepewności związanej z rodzicielstwem (Pinquart, Stotzka, Silbereisen, 2008). Osoby neurotyczne bardzo ostrożnie podchodzą do posiadania dzieci, ponieważ mogą mieć tendencję do zauważania przede wszystkim niepokojących i stresujących stron rodzicielstwa.

Życzliwość, uczciwość oraz rozważa w zakresie obydwu płci są jednymi z najbardziej cenionych i upragnionych cech przez potencjalnych partnerów (Buss, 1989; Buss, Barnes, 1986; Miller, 2007), co ma swoje pozytywne konsekwencje zwłaszcza wtedy, gdy na świecie pojawia się potomstwo – ugodowość wiązana jest z licznymi predyspozycjami rodzicielskimi, takimi jak: zależność od nagrody, pielęgnowanie, afiliacja (Jokela, Hintsanen, Keltikangas-Järvinen, 2010) oraz pozytywniejszy stosunek do posiadania dzieci (Miller, 1992; Pinquart i in., 2008). Ugodowe kobiety mają więcej dzieci oraz są bardziej otwarte na rodzicielstwo, zwłaszcza decydując się na pierwsze dziecko; zaś ugodowi mężczyźni wcześniej się żenią i mają pierwsze dziecko; nie odnotowano jednak związku ugodowości z prawdopodobieństwem ojcostwa oraz liczbą potomstwa (Jokela i in., 2011).

Również w zakresie sumienności odnotowano istotne różnice międzypłciowe – sumienne kobiety mają mniej potomstwa, a także krótszy okres przeznaczony na narodziny dziecka i jego wychowanie (Jokela i in., 2011). Może to być spowodowane konfliktem między rodziną a karierą zawodową, który często dotyka osoby sumienne (Judge, Ilies, 2002). Z drugiej strony istnieją badania, które wykazały pozytywną relację sumienności u kobiet z wielkością rodziny (Elder, Macinnis, 1983; Roberts, Bogg, 2004), ale zaobserwowano różnice między kobietami prowadzącymi gospodarstwo domowe a kobietami zorientowanymi na rozwój w obszarze zawodowym. Z tego powodu badacze sugerują, że związek sumienności z ilością dzieci może zależeć od osobistych przekonań, wartości lub oczekiwań społeczeństwa czy kultury (Jokela i in., 2011).

Ostatnia z cech modelu Wielkiej Piątki (McCrae, John, 1992) – otwartość na doświadczenia, jest najsilniej związana z aktywnością seksualną, lecz zarazem łączy się z „odłożeniem na później” zarówno decyzji o małżeństwie, jak i posiadaniu potomstwa (Jokela i in., 2011). Życie płciowe

osób otwartych na doświadczenie jest bardzo bogate, ale jest raczej poszukiwaniem przyjemności (Donnellan, Conger, Bryant, 2004) niż zaspokojeniem potrzeb związanych z rodzicielstwem czy planowaniem założenia rodziny. Dlatego też, w przypadku małżeństw charakteryzujących się wysoką otwartością na doświadczenia, często występuje specyficzne zjawisko wydłużenie okresu między zawarciem związku małżeńskiego a narodzinami pierwszego dziecka (Jokela i in., 2011).

Zaobserwowano również zależność między poziomem wykształcenia a negatywnym związkiem otwartości na doświadczenia i macierzyństwem odzwierciedlającym nietradycyjne wartości rodzinne (Jokela i in., 2011). Nie jest jednak znany stosunek osób otwartych na doświadczenie do rodzicielstwa, gdyż może być ono rozumiane dwojako – z jednej strony jako ograniczenie związane ze stabilizacją, a z drugiej jako wielka przygoda rodzica, który towarzyszy rozwojowi dziecka.

4. Badania własne

4.1. Problem badań

Głównym problemem badawczym poruszonym w niniejszym artykule jest zbadanie związku między cechami osobowości modelu Wielkiej Piątki a pozytywnymi i negatywnymi motywami rodzicielskimi. Przedmiotem niniejszej pracy jest poszukiwanie odpowiedzi na pytania: 1) jaka jest relacja stosunku do rodzicielstwa kobiet i mężczyzn (zarówno od strony jego korzyści, jak i poniesionych kosztów) z nasileniem różnych cech osobowości; 2) oraz jaka jest struktura cech osobowości osób, które uzyskały wysokie wyniki zarówno w zakresie motywów pozytywnych, jak i negatywnych – tzw. wyniki ambiwalentne (Mynarska, Rytel, 2014). W odpowiedzi na pytania badawcze postawiono następujące hipotezy wynikające z literatury przedmiotu.

1. W zakresie obydwu płci istnieje pozytywny związek między pozytywnymi motywami rodzicielskimi a ekstrawersją i ugodowością (H1). Ponadto założono, że tylko u kobiet istnieje pozytywny związek między negatywnymi motywami rodzicielskimi a neurotycznością i sumiennością (H2). W ocenie hipotezy pierwszej i drugiej posłużono się parametrycznym testem korelacji r Pearsona.

2. W grupie badanej można wyróżnić trzy istotnie różniące się między sobą grupy o odmiennym stosunku do rodzicielstwa: pozytywnym, negatywnym oraz ambiwalentnym (H3). W celu zweryfikowanie tej hipotezy zastosowano hierarchiczną analizę skupień metodą Warda, która pozwala na zidentyfikowanie grup osób badanych podobnych do siebie pod wybranym względem (Grabiński, 1990), za pomocą której wyodrębniono podgrupy osób badanych w zależności od nasilenia motywów pozytywnych i negatywnych. W ramach rozszerzenia, zgodnie z wcześniejszymi założeniami oraz sugestią badaczy (Mynarska, Rytel, 2014), przypuszczono, iż: osoby pozytywnie nastawione do rodzicielstwa będą bardziej ekstrawertywne; osoby nastawione negatywnie będą bardziej neurotyczne; a osoby o motywacji ambiwalentnej będą bardziej otwarte na doświadczenie. Cechowa struktura osobowości wyróżnionych grup została oceniona za pomocą parametrycznego testu *r*-Pearsona, zaś celem weryfikacji różnic między tymi grupami przeprowadzono parametryczny test *t*.

4.2. Grupa badana i procedura badawcza

W badaniu udział wzięło $N = 281$ osób w przedziale wiekowym 18–30 lat ($M = 23,20$; $SD = 2,85$). Badaną grupę można zróżnicować pod względem danych podawanych przez respondentów w metryczce socjodemograficznej. Charakterystykę badanej próby przedstawiono w tabeli 1. Wedle danych publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny (Stańczak, Stelmach, Urbanowicz, 2016) około 90% populacji w podanym przedziale wiekowym stanowią kawalerowie i panny, zatem udział procentowy osób badanych będących w związku małżeńskim jest reprezentatywny na tle ogółu Polaków.

Tabela 1.

Płeć osób w badanej grupie

Zmienna	Wartości	<i>N</i>	%
Płeć	Kobieta	166	59,10
	Mężczyzna	115	40,90

Tabela 2.

Miejsca zamieszkania, wykształcenie, sytuacja życiowa

Miejsce zamieszkania	Wieś	29	10,30
	Miasto do 20 tys. mieszkańców	19	6,80
	Miasto 20–99 tys. mieszkańców	42	14,90
	Miasto 100–199 tys. mieszkańców	14	5,00
	Miasto 200–499 tys. mieszkańców	16	5,70
	Miasto 500 tys. mieszkańców i więcej	161	57,30
Wykształcenie	Gimnazjalne	5	1,80
	Średnie zawodowe	13	4,60
	Średnie ogólnokształcące	108	38,40
	Policealne	13	4,60
	Wyższe licencjackie lub równoważne	72	25,60
	Wyższe magisterskie lub równoważne	70	24,90
Student	Tak	187	66,50
	Nie	94	33,50
Sytuacja życiowa	Mam męża/żonę	40	14,20
	Mieszkam z partner(ka)em, ale nie mamy ślubu	42	14,90
	Mam partner(ke)a, ale nie mieszkamy razem	88	31,30
	Nie mam partner(ki)a, ale w przeszłości byłem(am) w stałym związku	55	19,60
	Nie mam obecnie partner(ki)a i nigdy nie byłem(am) w stałym związku	56	19,90

4.3. Narzędzia

4.3.1. Kwestionariusz motywów rodzicielskich

Kwestionariusz motywów rodzicielskich (*Childbearing Questionnaire*; CBQ; Miller, 1995; polska adaptacja: Mynarska, Rytel, 2014) do pomiaru negatywnych i pozytywnych motywów rodzicielskich, w którym osoba badana ustosunkowuje się do pozycji testowych na 4-punktowej skali odpowiedzi. Narzędzie umożliwia także pomiar pragnień i intencji rodzicielskich.

W obecnym badaniu narzędzie charakteryzuje się wysoką rzetelnością zarówno w zakresie motywów negatywnych ($\alpha = 0,94$), pozytywnych ($\alpha = 0,96$), jak i pragnień ($\alpha = 0,96$) oraz intencji rodzicielskich ($\alpha = 0,91$), co odzwierciedla wyniki uzyskane przez autorki polskiej adaptacji (Mynarska, Rytel, 2014).

4.3.2. Big Five Inventory-15

Big Five Inventory-15 (Lang, John, Ludtke, Schupp, Wagner, 2011) jest krótkim narzędziem do pomiaru cech osobowości Wielkiej Piątki, składającym się z 15 pozycji testowych, wobec których respondenci ustosunkowują się posługując się 7-punktową skalą odpowiedzi.

W obecnym badaniu kwestionariusz charakteryzuje się dobrą rzetelnością w zakresie neurotyczności, ekstrawersji i otwartości na doświadczenie ($\alpha = 0,67$; $\alpha = 0,76$; $\alpha = 0,79$) oraz umiarkowaną rzetelnością w zakresie ugodowości ($\alpha = 0,44$) i sumienności ($\alpha = 0,58$), co jest spójne z wynikami autorów skali ($\alpha_{\text{neurotyczność}} = 0,60$; $\alpha_{\text{ekstrawersja}} = 0,66$; $\alpha_{\text{otwartość}} = 0,63$; $\alpha_{\text{ugodowość}} = 0,50$; $\alpha_{\text{sumiennosc}} = 0,60$; Lang i in., 2011).

Trzeba mieć jednak na uwadze fakt, że współczynnik rzetelności α Cronbacha jest zależny od liczby pozycji testowych – im mniejsza jest ich ogólna liczba, tym współczynnik ten osiąga niższe wartości (Sijtsma, 2009).

4.4. Uzyskane wyniki

4.4.1. Związek motywów rodzicielskich i cech osobowości

Celem sprawdzenia założenia normalności w grupie mężczyzn i kobiet dokonano, wystarczającej przy tak licznej grupie, oceny kurtozy i skośności rozkładu, których współczynniki przedłożone są w tabeli 3.

Tabela 3.

Statystyki opisowe analizowanych zmiennych w grupie mężczyzn i kobiet

Zmienna	Kobiety					Mężczyźni				
	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>S</i>	<i>K</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>S</i>	<i>K</i>
N	166	4,46	1,19	-0,31	-0,73	115	3,69	1,35	0,01	-0,82
E	166	4,02	1,43	0,09	-0,64	115	3,63	1,34	0,10	-0,74
O	166	5,34	1,18	-0,79	0,16	115	5,37	1,16	-0,55	-0,31
U	166	4,65	1,03	-0,27	0,16	115	4,54	1,11	0,00	-0,05
S	166	5,03	0,95	-0,21	0,40	115	4,77	0,91	0,30	0,09
PCM	166	2,74	0,77	-0,57	-0,71	115	2,79	0,70	-0,70	-0,17
NCM	166	2,29	0,70	0,26	-0,66	115	2,43	0,66	0,13	-0,53
PRAG	166	7,19	3,30	-1,05	-0,34	115	6,76	2,98	-0,93	-0,18
INT	166	4,03	3,65	0,48	-1,27	115	2,60	2,85	1,04	0,10

Adnotacja. *S* – skośność; *K* – kurtoza; *N* – neurotyczność; *E* – ekstrawersja; *O* – otwartość na doświadczenia; *U* – ugodowość; *S* – sumienność; *PCM* – pozytywne motywy rodzicielskie; *NCM* – negatywne motywy rodzicielskie; *PRAG* – pragnienia rodzicielskie; *INT* – intencje rodzicielskie.

Z tego powodu, że większość współczynników osiągnęło wartość mniejszą niż 1, w kolejnym kroku analiz zastosowano parametryczny test korelacji Pearsona, którego wyniki przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4.

 Relacje cech osobowości z motywami, pragnieniami i intencjami rodzicielskimi – współczynnik r Pearsona

CBQ	Kobiety					Mężczyźni				
	N	E	O	U	S	N	E	O	U	S
PCM	0,09	0,09	-0,02	0,13	0,00	0,10	0,22*	0,08	0,19*	0,05
NCM	0,14	-0,16	-0,09	-0,13	-0,15	0,11	-0,21*	-0,11	-0,15	-0,14
PRAG	-0,02	0,10	-0,07	0,24**	0,10	0,15	0,27**	0,12	0,12	0,08
INT	-0,15	0,10	-0,03	0,15	0,11	0,01	0,29**	0,02	0,04	0,08

Adnotacja. N – neurotyczność; E – ekstrawersja; O – otwartość na doświadczenie; U – ugodowość; S – sumienność; PCM – pozytywne motywy rodzicielskie; NCM – negatywne motywy rodzicielskie; PRAG – pragnienia rodzicielskie; INT – intencje rodzicielskie

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Na podstawie macierzy korelacji odnotowano odmienne relacje cech osobowości ze skalami CBQ w obrębie płci. U kobiet odnotowano pozytywną korelację ugodowości z pragnieniami rodzicielskimi. W grupie mężczyzn odnotowano szereg zależności w zakresie ekstrawersji, która była związana negatywnie z motywami negatywnymi, a pozytywnie zaś z pragnieniami, intencjami oraz motywami pozytywnymi. Odnotowano także pozytywny związek ugodowości z pozytywnymi motywami rodzicielskimi. W toku powyższych analiz hipoteza pierwsza (H1) potwierdziła się częściowo – jedynie w grupie mężczyzn odnotowano związek ugodowości i ekstrawersji z pozytywnymi motywami rodzicielskimi.

4.4.2. Struktura osobowości osób o pozytywnych, negatywnych i ambiwalentnych motywach rodzicielskich

W wyniku hierarchicznej analizy skupień metodą Warda wyróżniono trzy grupy osób różniących się pod względem nasilenia motywów

rodzicielskich – osoby nastawione do rodzicielstwa pozytywnie ($Z_{PCM} = 0,28$; $Z_{NCM} = -0,67$; $N = 163$; 58% badanej próby), negatywnie ($Z_{PCM} = -1,33$; $Z_{NCM} = 0,94$; $N = 62$; 22,1%) oraz ambiwalentnie ($Z_{PCM} = 0,66$; $Z_{NCM} = 0,89$; $N = 56$; 19,9%), czyli postrzegające bycie rodzicem zarówno negatywnie, jak i pozytywnie. Zatem, hipoteza trzecia (H3) dotycząca wyróżnienia w grupie badanej trzech podgrup różniących się między sobą stosunkiem do rodzicielstwa, potwierdziła się. Statystyki opisowe nowo utworzonych grup, w zakresie cech osobowości oraz pozytywnych i negatywnych motywów rodzicielskich, przedstawione są w tabeli 5.

Tabela 5.

Statystyki opisowe analizowanych zmiennych w trzech grupach osób o odmiennych motywach rodzicielskich

Zmienna	Nastawienie do rodzicielstwa											
	Pozytywne				Negatywne				Ambiwalentne			
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>S</i>	<i>K</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>S</i>	<i>K</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>S</i>	<i>K</i>
N	4,11	1,28	-0,22	-0,72	3,99	1,34	-0,07	-0,84	4,39	1,36	-0,53	-0,46
E	4,02	1,41	-0,05	-0,62	3,54	1,43	0,37	-0,58	3,74	1,29	0,39	-0,26
O	5,40	1,19	-0,78	0,52	5,23	1,21	-0,53	-0,14	5,34	1,08	-0,64	-0,41
U	4,70	1,06	-0,18	-0,08	4,27	1,17	-0,07	-0,04	4,68	0,86	0,28	0,12
S	5,06	0,95	-0,12	0,31	4,92	0,94	0,37	-0,27	4,55	0,84	-0,32	0,10
PCM	2,97	0,60	-0,80	0,58	1,78	0,43	-0,21	-1,08	3,25	0,26	0,37	-0,04
NCM	1,89	0,42	-0,16	-0,69	2,99	0,51	0,11	-0,88	2,96	0,34	0,49	-0,86

Adnotacja. *S* – skośność; *K* – kurtoza; *N* – neurotyczność; *E* – ekstrawersja; *O* – otwartość na doświadczenia; *U* – ugodowość; *S* – sumienność; *PCM* – pozytywne motywy rodzicielskie; *NCM* – negatywne motywy rodzicielskie

Ponownie wartość większości współczynników była mniejsza niż 1. W kolejnym kroku sprawdzono, jak wygląda struktura osobowości kobiet i

mężczyzn o różnym stosunku do rodzicielstwa. Na podstawie macierzy korelacji przedstawionej w tabeli 6 wykazano, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni pozytywnie spostrzegający posiadanie potomstwa charakteryzują się nasilonym poziomem ekstrawersji; kobiety o stosunku ambiwalentnym są bardziej neurotyczne, a niejednoznacznie ustosunkowani mężczyźni nie są ugodowi. Hipoteza druga (H2) nie potwierdziła się zatem w całej grupie kobiet – jedynie wśród kobiet o ambiwalentnej motywacji rodzicielskiej neurotyczność pozytywnie była związana z negatywnymi motywami rodzicielskimi, nie odnotowano zaś związku z sumiennością.

Tabela 6.

Relacje cech osobowości z motywami rodzicielskimi u kobiet i mężczyzn różniących się stosunkiem do rodzicielstwa

Cechy osobowości	Stosunek do rodzicielstwa											
	Pozytywny				Negatywny				Ambiwalentny			
	Kobiety N = 101; 62%		Mężczyźni N = 62; 38%		Kobiety N = 36; 58,1%		Mężczyźni N = 26; 41,9%		Kobiety N = 29; 51,8%		Mężczyźni N = 27; 48,2%	
	PCM	NCM	PCM	NCM	PCM	NCM	PCM	NCM	PCM	NCM	PCM	NCM
N	0,15	0,12	0,08	0,02	-0,20	0,22	-0,05	0,11	-0,32	0,40*	0,09	0,30
E	0,15	-0,21*	0,01	-0,26*	-0,05	0,16	0,31	0,08	0,16	0,02	0,24	0,28
O	0,03	-0,17	0,02	-0,23	-0,27	0,04	0,10	0,08	0,07	0,27	-0,07	0,32
U	0,12	-0,06	0,02	0,01	-0,22	0,11	0,01	0,08	0,21	-0,03	0,20	-0,56**
S	0,11	-0,15	0,13	-0,20	-0,04	0,06	-0,04	0,12	-0,21	0,24	0,21	0,12

Adnotacja. N – neurotyczność; E – ekstrawersja; O – otwartość na doświadczenie; U – ugodowość; S – sumiennosc; PCM – pozytywne motywy rodzicielskie; NCM – negatywne motywy rodzicielskie. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Następnie, celem weryfikacji różnic między grupami, posłużono się parametrycznym testem t , którego wyniki przedstawione są w tabeli 7.

Tabela 7.

Różnice między klastrami w zakresie cech osobowości

Cechy osobowości	Różnice pomiędzy						Stosunek do rodzicielstwa					
	pozytywnym i negatywnym stosunkiem do rodzicielstwa		pozytywnym i ambiwalentnym stosunkiem do rodzicielstwa		negatywnym i ambiwalentnym stosunkiem do rodzicielstwa		Negatywny		Pozytywny		Ambiwalentny	
	<i>t</i>	<i>P</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
N	0,62	0,536	1,41	0,160	1,63	0,106	11,98	4,01	12,34	3,85	13,20	4,07
E	2,25	0,026*	-1,31	0,193	0,77	0,441	10,63	4,29	12,06	4,24	11,21	3,89
O	0,99	0,320	-0,35	0,724	0,54	0,592	15,68	3,62	16,21	3,56	16,02	3,23
U	2,66	0,008**	-0,15	0,884	2,14	0,034*	12,81	3,52	14,10	3,18	14,04	2,59
S	0,93	0,355	-3,56	0,000**	-2,29	0,024*	14,77	2,81	15,17	2,84	13,64	2,53

Adnotacja. N – neurotyczność; E – ekstrawersja; O – otwartość na doświadczenie; U – ugodowość; S – sumienność

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Wykazano istotne różnice między osobami o negatywnym i pozytywnym stosunku do rodzicielstwa w zakresie ekstrawersji oraz ugodowości. Osoby o stosunku ambiwalentnym istotnie różnią się nasileniem sumienności od osób pozytywnie nastawionych do rodzicielstwa; mają także odmienny poziom sumienności i ugodowości w odniesieniu do osób negatywnie ustosunkowanych. W rezultacie z powodzeniem udało się wyodrębnić trzy klastry osób o odmiennym stosunku do posiadania potomstwa, zatem hipoteza trzecia (H3) się potwierdziła – ponadto, udało się wykazać między nimi różnice w zakresie cech osobowości.

Pomimo braku zakładanych wcześniej konkretnych hipotez, zbadano również związek motywów rodzicielskich i cech osobowości. W tym celu zastosowano parametryczny test korelacji Pearsona, którego wyniki przedstawione są w tabeli 8.

Tabela 8.

Relacje cech osobowości z motywami rodzicielskimi w zakresie trzech grup o różnym stosunku do rodzicielstwa

Cechy osobowości	Stosunek do rodzicielstwa					
	Pozytywny		Negatywny		Ambiwalentny	
	PCM	NCM	PCM	NCM	PCM	NCM
Neurotyczność	0,10	0,04	-0,18	0,17	-0,03	0,30*
Ekstrawersja	0,09	-0,23**	0,04	-0,06	0,20	0,11
Otwartość na doświadczenie	-0,01	-0,19*	-0,10	-0,06	0,00	0,30*
Ugodowość	0,08	-0,04	-0,13	-0,09	0,19	-0,29*
Sumienność	0,10	0,18*	-0,06	-0,09	0,01	0,18

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

W grupie osób ambiwalentnie nastawionych do rodzicielstwa negatywne motywy rodzicielskie istotnie i pozytywnie korelowały z neurotycznością oraz otwartością na doświadczenia, a negatywnie z ugodowością. Ponadto, wśród osób pozytywnie nastawionych do rodzicielstwa odnotowano negatywny związek między negatywnymi motywami rodzicielskimi a ekstrawersją, otwartością na doświadczenia oraz sumiennością.

5. Dyskusja

Podsumowując uzyskane wyniki pozwalają lepiej zrozumieć treść motywacji przyszłych rodziców przede wszystkim poprzez odnotowane związki między pozytywnymi i negatywnymi motywami rodzicielskimi a poszczególnymi cechami osobowości. Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że zarówno motywy rodzicielskie, jak i cechy osobowości wykazują wzajemne związki, a dokonując ich kilkukrotnego pomiaru można próbować wyjaśniać stałość i zmienność „w zakresie dynamiki i ukierunkowania aktywności człowieka” (Krzyżewski, 2009a). Charakterystyczne nasilenie cech osobowości i motywacji rodzicielskich, w zakresie których ludzie różnią się od siebie, jest tym, co nieświadomie skłania ich do podjęcia decyzji o rodzicielstwie lub bezdzietności z wyboru.

Otrzymane wyniki stanowią potwierdzenie rezultatów poprzednich badań w kontekście różnic międzypłciowych (Buss, 1989; Buss, Barnes, 1986; Miller, 1994; Miller, 2007). Ugodowe kobiety mają silne pragnienie urodzenia dziecka i zostania matką, co jest w zgodzie z wynikami badań Jokeli i współpracowników (2011) wiążącymi ugodowość z otwarciem się na rodzicielstwo, a także z ilością wychowanego potomstwa. Z kolei w grupie mężczyzn, ci bardziej ekstrawertywni nie tylko pragną potomstwa, ale deklarują także swoje intencjonalne podejście oraz, podobnie do mężczyzn ugodowych, pozytywny stosunek do bycia rodzicem – ma to swoje przełożenie w wynikach poprzednich badań wiążących nasilenie ekstrawersji i ugodowości u mężczyzn z wcześniejszą decyzją o posiadaniu dzieci (Jokela, 2009; Jokela i in., 2011).

Ponadto, w grupie osób ambiwalentnie nastawionych do rodzicielstwa (Mynarska, Rytel, 2014) negatywne motywy rodzicielskie istotnie i pozytywnie korelowały z neurotycznością oraz otwartością na doświadczenia, a negatywnie z ugodowością – oznacza to, iż przyczyną rozbieżności w podjęciu decyzji o założeniu rodziny i zostaniu rodzicem może być właśnie wysokie nasilenie neurotyczności i otwartości na doświadczenia oraz niskie nasilenie ugodowości. Analiza różnic międzygrupowych pozwoliła na potwierdzenie domniemania autorek polskiej adaptacji *Kwestionariusza motywów rodzicielskich* (Mynarska, Rytel, 2014) – osoby o ambiwalentnym stosunku do rodzicielstwa różnią się od osób pozytywnie i negatywnie nastawionych do rodzicielstwa; odnotowano różnice w poziomie nasilenia sumienności, co może być odzwierciedleniem ich skrupulatnego i zaangażowanego podejścia do wykonywanej pracy zawodowej lub uznawanej hierarchii wartości. Ponadto, kobiety o stosunku ambiwalentnym do rodzicielstwa są bardziej neurotyczne, co może być związane z uczuciami i emocjami przeżywanymi w związku z jednoczesnym dostrzeganiem plusów i minusów rodzicielstwa (Mynarska, Rytel, 2014), a ambiwalentnie ustosunkowani mężczyźni są mniej ugodowi, co może mieć związek ze słabszymi predyspozycjami rodzicielskimi.

Zarówno kobiety, jak i mężczyźni w sposób naturalny ponoszą koszty wynikające z rezultatów podejmowanych zachowań prokreacyjnych. Uzmysłowanie sobie przez badanych własnego stosunku do rodzicielstwa, motywacji, pragnień i intencji ma znaczenie dla świadomego przeżywania procesów motywacyjnych, a w konsekwencji także własnych zachowań

prokreacyjnych (Miller, 1994). Wśród osób pozytywnie nastawionych do rodzicielstwa odnotowano negatywny związek między negatywnymi motywami rodzicielskimi a ekstrawersją, otwartością na doświadczenia oraz sumiennością – może to wynikać ze specyficznego dla każdej jednostki sposobu interpretacji (rozumienia i odczuwania) ponoszonych kosztów (Miller, 1994; Jokela, 2009; Mynarska, Rytel, 2014). Na przykład osoby ekstrawertywne, będąc bardziej otwarte na świat zewnętrzny, towarzyskie i z reguły dominujące, a zarazem impulsywne, nie przejmują się konsekwencjami podejmowanych przez siebie działań. Z kolei osoby sumienne uważają poniesione koszty za dobrą inwestycję. Tak więc, intuicyjnie można wnioskować o tym, że osoby bardziej ekstrawertywne lub sumienne, inaczej od siebie będą szacować własne zasoby i koszty oraz postrzegać drogę związaną ze zmianą cech motywacyjnych w zachowania prokreacyjne i konsekwencje podejmowanych inwestycji (Buss, 2001; Gasiul, 2007; Jokela, 2009; Jokela i in., 2011).

Niniejsza praca i otrzymane wyniki wpisują się w nurt badań nad motywami rodzicielskimi, zwłaszcza poprzez powtarzalność wyników w polskich warunkach kulturowych. Motywy są w miarę stale uwarunkowane i kształtowane w trakcie rozwoju człowieka – podobnie do cech osobowości (Beauvaleur, 2009; McCrae, John, 1992; Power, Pluess, 2015). Jednoczesny pomiar obydwu konstruktów nie był wcześniej dokonywany i analizowany, zatem przedstawione wyniki są obiecującym punktem wyjścia do dalszych badań nad związkiem motywów rodzicielskich i cech osobowości z modelu Wielkiej Piątki mierzonych bardziej precyzyjnymi metodami pomiaru. Jednocześnie interesujące może być poszukiwanie sposobu wykorzystania wyników badań w kontekście pragnień i intencji, a także funkcjonowania, działań i decyzji młodych Polaków.

Bibliografia:

- Beauvaleur, A. (2009). Osobowość. W: J. Siuta (red.), *Słownik psychologiczny* (173). Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe.
- Buss, D.M. (1989). Sex-differences in human mate preferences evolutionary hypothesis tested in 37 cultures. *Behavioral and Brain Sciences*, 12, 1–14.
- Buss, D.M. (2001). *Psychologia ewolucyjna*. Gdańsk: GWP Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- Buss, D.M., Barnes, M. (1986). Preferences in human mate selection. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 559–570.
- Donnellan, M.B., Conger, R.D., Bryant, C.M. (2004). The Big Five and enduring marriages. *Journal of Research in Personality*, 38, 481–504, doi: 10.1016/j.jrp.2004.01.001
- Duszczyk, M., Fihel, A., Kielkowska, M., Kordasiewicz, A., Radziwinowiczówna, A. (2014). Analiza kontekstualna i przyczynowa zmian rodziny i dietności. W: *Studia i materiały*, nr 2. Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego. Pobrane z: http://migageing.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/36/2014/12/SiM_02.pdf
- Eaves, L.J., Martin, N.G., Heath, A.C., Hewitt, J.K., Neale, M.C. (1990). Personality and reproductive fitness. *Behavior Genetics*, 20, 563–568, doi:10.1007/BF01065872
- Elder, G.H., Macinnis, D.J. (1983). Achievement imagery in women's lives from adolescence to adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 394–404.
- Fisher, T.D., McNulty, J.K. (2008). Neuroticism and marital satisfaction: the mediating role played by the sexual relationship. *Journal of Family Psychology*, 22, 112–122, doi: 10.1037/0893-3200.22.1.112
- Gasiul, H. (2007). Część druga – Motywacja. W: H. Gasiul, *Teoria emocji i motywacji*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, s. 219–509.
- Grabiński, T. (1990). *Metody taksonometrii*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej.
- Hoyle, R.H., Fejfar, M.C., Miller, J.D. (2000). Personality and sexual risk taking: a quantitative review. *Journal of Personality*, 68, 1203–1231.
- Jockin, V., McGue, M., Lykken, D.T. (1996). Personality and divorce: a genetic analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 288–299, doi: 10.1037/0022-3514.71.2.288
- Jokela, M. (2009). Personality predicts migration within and between US states. *Journal of Research in Personality*, 43, 79–83, doi:10.1016/j.jrp.2008.09.005
- Jokela, M., Alvergne, A., Pollet, T.V., Lummaa, V. (2011). Reproductive Behavior and Personality Traits of the Five Factor Model. *European Journal of Personality*, 25, 487–500, doi: 10.1002/per.822

- Jokela, M., Hintsala, T., Hintsanen, M., Keltikangas-Järvinen, L. (2010). Adult temperament and childbearing over the life course. *European Journal of Personality*, 24, 151–166, doi: 10.1002/per.749
- Jokela, M., Kivimäki, M., Elovainio, M., Keltikangas-Järvinen, L. (2009). Personality and having children: a two-way relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96, 218–230, doi: 10.1037/a0014058
- Judge, T.A., Ilies, R. (2002). Relationship of personality to performance motivation: a meta-analytic review. *Journal of Applied Psychology*, 87, 797–807, doi: 10.1037//0021-9010.87.4.797
- Karney, B.R., Bradbury, T.N. (1997). Neuroticism, marital interaction, and the trajectory of marital satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 1075–1092, doi: 10.1037/0022-3514.72.5.1075
- Komorowska-Pudło, M. (2014). System wartości Schelerowskich a postawy dorosłych wobec wybranych aspektów relacji w heteroseksualnych związkach intymnych. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio. Wartości i ich znaczenie*, 1, s. 57–90. Pobrano z: <http://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/FidesEtRatio04.pdf>
- Krzyżewski, K. (2009a). Motyw. W: J. Siuta (red.), *Słownik psychologiczny* (151). Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe.
- Krzyżewski, K. (2009b). Motywacja. W: J. Siuta (red.), *Słownik psychologiczny* (s. 152). Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe.
- Krzyżewski, K. (2009c). Motywacja wewnętrzna. W: J. Siuta (red.), *Słownik psychologiczny* (s. 152). Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe.
- Krzyżewski, K. (2009d). Motywacja zewnętrzna. W: J. Siuta (red.), *Słownik psychologiczny* (s. 152). Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe.
- Lang, F.R., John, D., Lüdtke, O., Schupp, J., Wagner, G.G. (2011). Short assessment of the Big Five: robust across survey methods except telephone interviewing. *Behavior Research Methods*, 43, 548–567.
- Längle, A. (2016). *Żyć z sensem. Praktyczne zastosowanie logoterapii*. Warszawa: Wydawnictwo Barbelo.
- Ligeża, M. (2009). Role rodzicielskie. W: J. Siuta (red.), *Słownik psychologiczny* (s. 246–247). Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe.

- McCrae, R.R., John, O.P. (1992). An Introduction to the Five-Factor Model and Its Applications. *Journal of Personality*, 60, 175–215, doi: 10.1111/j.1467-6494.1992.tb00970.x
- Miller, G.F. (2007). Sexual selection for moral virtues. *Quarterly Review of Biology*, 82, 97–125, doi: 10.1086/517857
- Miller, J.D., Lynam, D., Zimmerman, R.S., Logan, T.K., Leukefeld, C., Clayton, R. (2004). The utility of the Five Factor Model in understanding risky sexual behavior. *Personality and Individual Differences*, 36, 1611–1626, doi:10.1016/j.paid.2003.06.009
- Miller, W.B. (1992). Personality traits and developmental experiences as antecedents of childbearing motivation. *Demography*, 29, 265–285.
- Miller, W.B. (1995). Childbearing motivation and its measurement. *Journal of Biosocial Science*, 27, 473–487.
- Miller, W.B. (2011). Differences between fertility desires and intentions: implications for theory, research and policy. *Vienna Yearbook of Population Research*, 9, 75–98. Pobrane z: http://planet-austria.at/0xc1aa500d_0x002a70f5.pdf
- Mynarska, M., Rytel, J. (2014). Pomiar motywacji do posiadania dzieci wśród osób bezdzietnych. Polska adaptacja kwestionariusza motywów rodzicielskich. *Polskie Forum Psychologiczne*, 19, 522–543.
- Nettle, D. (2005). An evolutionary approach to the extraversion continuum. *Evolution and Human Behavior*, 26, 363–373, doi:10.1016/j.evolhumbehav.2004.12.004
- Pinquart, M., Stotzka, C., Silbereisen, R.K. (2008). Personality and ambivalence in decisions about becoming parents. *Social Behavior and Personality*, 36, 87–95, doi: 10.2224/sbp.2008.36.1.87
- Power, R.A., Pluess, M. (2015). Heritability estimates of the Big Five personality traits based on common genetic variants. *Translational Psychiatry*, 5, 1–4, doi:10.1038/tp.2015.96
- Póltawska, W. (2010). Miłość małżeńska jako zadanie całego życia (W świetle doświadczeń poradni małżeńskiej). *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio. Miłość jako zadanie*, 4, s. 14–20. Pobrano z: <http://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/FidesEtRatio04.pdf>
- Roberts, B.W., Bogg, T. (2004). A longitudinal study of the relationships between conscientiousness and the social-environmental factors and

substance-use behaviors that influence health. *Journal of Personality*, 72, 325–353.

Schmitt, D.P., Shackelford, T.K. (2008). Big Five traits related to short-term mating: from personality to promiscuity across 46 nations. *Evolutionary Psychology*, 6, 246–282, doi: 10.1177/147470490800600204

Sijtsma, K. (2009). On the use, the misuse, and the very limited usefulness of Cronbach's Alpha. *Psychometrika*, 74, 107–120, doi: 10.1007/s11336-008-9101-0

Stańczak, J., Stelmach, K., Urbanowicz, M. (2016). *Małżeństwo i dieta w Polsce*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. Pobrano z: http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosc/5468/23/1/1/malzenstwa_i_dzietnosc_w_polsce.pdf